

MOLIYAVIY NAZORAT METODOLOGIYASI TASHKILOTNING MOLIYAVIY SAMARADORLIGI VA MUVAFFAQIYATINI OSHIRISHNING ASOSIY OMILI SIFATIDA

*PhD, Temirov M.X.
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti*

Annotatsiya. Maqola moliyaviy nazorat metodologiyasini tashkilotning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sirini o'rghanishga qaratilgan. Ushbu moliyaviy ko'rsatkichlar butun tashkilotning moliyaviy sog'lomligi va muvaffaqiyatini belgilaydigan ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Moliyaviy jarayonlarni optimallashtirish va kerakli ko'rsatkichlarga erishish uchun tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan strategiyalar va usullar tahlil qilingan. Olib borilgan izlanishlar moliyaviy nazorat metodologiyasi qanday qilib tashkilotda moliyaviy muvaffaqiyatga erishish va uning moliyaviy ko'rsatkichlarini turli jihatlarda yaxshilash uchun kuchli vositaga aylanishi mumkinligini yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy nazorat metodologiyasi, moliyaviy samaradorlik, tashkilot muvaffaqiyati, moliyaviy menejment, resurslar samaradorligi, moliyaviy hisobot, iqtisodiy barqarorlik.

Аннотация. Целью статьи является изучение влияния методологии финансового контроля на основные финансовые показатели организации. Эти финансовые показатели включают в себя множество аспектов, которые определяют финансовое здоровье и успех всей организации. Проанализированы стратегии и методы, используемые организациями для оптимизации финансовых процессов и достижения желаемых показателей. Проведенное исследование позволяет лучше понять, как методология финансового контроля может стать мощным инструментом достижения финансового успеха в организации и улучшения ее финансовых показателей в различных аспектах.

Ключевые слова: Методология финансового контроля, финансовая эффективность, успех организации, управление финансами, эффективность использования ресурсов, финансовая отчетность, экономическая стабильность.

Abstract. The purpose of the article is to study the impact of financial control methodology on the main financial indicators of an organization. These financial indicators include many aspects that determine the financial health and success of the entire organization. Strategies and methods used by organizations to optimize financial processes and achieve desired indicators are analyzed. The conducted research allows us to better understand how financial control methodology can become a powerful tool for achieving financial success in an organization and improving its financial performance in various aspects.

Key words: Financial control methodology, financial efficiency, success of organization, financial management, resource efficiency, financial reporting, economic stability.

1. Kirish.

Zamonaviy sharoitda tashkilotlarni boshqarish tizimini takomillashtirishni samarali moliyaviy nazoratsiz amalga oshirish mumkin emas. Ushbu tizim tashkilotda alohida boshqaruv funksiyasi sifatida ishlashi yoki buxgalteriya tizimi bilan o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin. Moliya sohasidagi nazorat nafaqat boshqaruv funksiyasi, balki ushbu tizimning asosiy elementidir. Hatto xorijiy tadqiqotchilar ham bu fikrni cheklangan va nomukammal deb hisoblashadi. Chunki, kompaniya ichidagi moliyaviy nazorat, nafaqat boshqaruv funktsiyalaridan biri, balki butun korxona boshqaruv tizimining o'ta muhim tarkibiy qismidir.

Menejment fanining asoschisi A.Fayol nazoratni boshqaruvning muhim elementi deb hisoblagan. U, shuningdek, boshqaruv elementlarini oldindan ko'ra bilish, yo'naltirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish deb hisoblash mumkin, hamda nazorat korxonada sodir bo'layotgan voqealarning belgilangan dastur, ko'rsatkichlar ma'lumotlari va asosiy tamoyillarga muvofiqligini tekshirishdan iborat degan fikrni ilgari surgan. Nazoratning maqsadi - kamchiliklar va xatolarni tuzatish va ularni qayta sodir bo'lishining oldini olish uchun ularni qayd etishdan iborat (Kozlyuk, 2017).

Joriy biznes muhiti doimiy o'zgarish va noaniqlik bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va resurslarni samarali boshqarish tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyatining ajralmas qismiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy nazorat metodologiyasining ahamiyati moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va strategik maqsadlarga erishish uchun hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, moliyaviy nazorat metodologiyasi strategik boshqaruvning ajralmas qismi bo'lib, tashkilotga nafaqat joriy moliyaviy barqarorlikka erishish, balki o'zgaruvchan biznes muhitida o'z kelajagini faol shakllantirish imkonini ham beradi.

2. Adabiyotlar sharhi.

Iqtisodiy adabiyotlarda moliyaviy nazoratining nazariy va uslubiy asoslari olimlar tomonidan keng muhokama qilinishini guvohi bo'lishimiz mumkin. Jumladan, Poddubnaya va Petrosyan (2022) nazorat - bu boshqariladigan obyektga ta'sir natijalari maqsadli oraliq ko'rsatkichlarga erishish darajasiga ko'ra baholanadigan bosqichda boshqaruv siklining eng muhim fazasi sifatida namoyon bo'ladi, salbiy og'ishlar aniqlanganda esa ularning sabablari aniqlanadi va salbiy omillarni bartaraf etish choralar ko'rildi. Samarali ishlashi uchun nazorat o'z vaqtida, to'g'ri va samarali bo'lishi kerak degan fikrni ilgari suradilar.

Byudjet muassasalarida moliyaviy nazoratni tashkil etish masalalarini o'rgangan Kalmikova (2013) faoliyatning natijaviyligi va samaradorligi uchun mas'uliyatni oshirish bilan uzviy bog'liq sanalgan byudjet muassasalarini tarkibiy o'zgartirish byudjet sohasida moliyaviy nazoratning yangi usullarini ishlab chiqishni taqozo etishini qayd etadi. Haqiqatdan ham byudjet muassasalarini qayta tashkil etish masalasi ko'pincha boshqaruv tamoyillarini o'zgartirishni, natijaviylik va samaradorlikka e'tiborni kuchaytirishni talab qiladi. Byudjet sohasida moliyaviy nazoratning yangi usullarini ishlab chiqish ushbu maqsadlarga erishishning muhim vositasiga aylanmoqda. O'z o'rnida ushbu usullar davlat institutlariga o'z moliyasini yaxshiroq nazorat qilish, samaradorlikni oshirish hamda jamoatchilik va qonun chiqaruvchilar oldida mas'ul bo'lishga yordam beradi.

Kurdyumov va Kosarev (2021) nazorat funksiyalari tizimining maqsadi bozor subyektlari faoliyatiga oid qoidalar va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat, chunki ijtimoiy takror ishlab chiqarishning har qanday bosqichida uning maqsadga muvofiqligi va huquqiy holatini ifodalovchi qiymat ko'rsatkichi va normalar mavjud ekanligini ta'kidlaydilar. O'z fikrini davom ettirar ekan, tadqiqotchilar davlat, xususiy tashkilotlar va birlashmalarga nisbatan byudjet qonunchiligiga rioya etish maqsadida davlat tomonidan o'z nazorat

funksiyalarini amalga oshirishining ahamiyati va o'z vaqtida bajarilishi faqat mahalliy iqtisodiyot va jamiyat manfaatlari nuqtai nazaridan zarur ekanligini uqtiradilar.

Grishinning (2009) fikricha, moliyaviy nazoratning maqsadi mablag'lardan foydalanishning qonuniyligi, samaradorligi, natijaviyligi va tejamkorligini baholashdan iborat. Ushbu fikrga qo'shilgan holda moliyaviy nazoratning umumiy maqsadi moliyaviy barqarorlikni, tashkilot mablag'larini samarali va mas'uliyatli boshqaruvini ta'minlashdan iborat deb xisoblash mumkin. Mablag'lardan foydalanishning qonuniyligi, samaradorligi, natijaviyligi va tejamkorligini baholash ushbu maqsadga erishishda asosiy vosita hisoblanadi.

Moliyaviy nazorat tushunchasi quyidagilarni nazarda tutadi: moliyaviy resurslarni boshqarish konsepsiyasini shakkantirish; qisqa, o'rta va uzoq muddatli rejalgarda muvofig mablag'larni sarflashning asosiy yo'nalishlarini belgilash; belgilangan maqsadlarni amalga oshirish va keyingi tahlil (Axmedova va boshqalar, 2022). Bizning fikrimizcha ushbu yondashuv moliyaviy nazoratning asosiy jihatlarini to'liq aks ettiradi. Unga binoan, moliyaviy nazorat - bu tashkilot moliyasini samarali boshqaruvini ta'minlash uchun rejalshtirish, resurslarni taqsimlash, amalga oshirish va natjalarni tahlil qilishni o'z ichiga olgan tizimli jarayon deb aytishimiz mumkin.

Karepina (2012) o'z tadqiqotlarida moliyaviy nazorat sohasida mavjud muammolarga to'xtalar ekan, yagona tasniflash mezonlarining yo'qligi muammoli masalalardan biri ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha moliyaviy nazoratni oqilona tashkil etishning muhim sharti moliyaviy resurslarni boshqarishning har bir elementining mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beruvchi ilmiy asoslangan tasnifni ishlab chiqish, shuningdek nazorat subyekti va obyekti o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlarning amal qilish mexanizmini ochib berish, ushbu mexanizmning turli tarkibiy qismlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hisoblanadi.

Yuqorida qayd etilganlar moliyaviy nazoratni tasniflash mezonlari muammosiga kompleks yondashuvning yo'qligidan dalolat beradi. Fundamental tushunchalarni talqin qilishdagi noaniqlik moliyaviy nazorat tasnifida keng qo'llaniladigan atamalar: turi, ko'rinishi, shakllari va nazoratning uslublari o'rtasida aniq chegaralarni o'rnatish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Moliyaviy nazoratning yagona tasniflash belgilarining yo'qligi sababli uning yagona metodologiyasi ishlab chiqilmagan. Ushbu muammolar yuzasidan izlanishlar olib borgan ko'plab iqtisodchilarning fikricha qayd etilgan uslubiy kelishmovchiliklar uning samaradorligini pasaytiradi (Efimova, 2000; Burtsev, 2002).

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot davomida moliyaviy nazorat metodologiyasi bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlaridan foydalanilgan. Shuningdek, bilishning tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash kabi umumiy ilmiy usullari, hamda umumiy iqtisodiy usullar: tasniflash, guruhash va boshqalardan foydalanildi.

4. Tahlil va natijalar.

Tashkilotda moliyaviy jarayonlarni boshqarishda faoliyat samaradorligini sezilarli darajada kamaytiradigan ko'plab qiyinchiliklar va to'siqlar paydo bo'ladi. Ushbu muammolardan ba'zilari moliyaviy operatsiyalarini qayta ishlash tezligining pastligi, harakatlarni takrorlash va keraksiz xarajatlarni o'z ichiga olishi mumkin. Ayrim hollarda moliyaviy jarayonlar yetarlicha aniq tuzilmagan bo'lishi mumkin, bu esa ularni tahlil qilish va boshqarishni qiyinlashtiradi.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun tashkilotda faoliyat samaradorligini aniqlash, tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradigan moliyaviy nazorat metodologiyasidan foydalanish mumkin. Tashkilot uchun moliyaviy nazorat metodologiyasining ahamiyati

juda yuqori ekanligini qayd etish joiz, chunki moliyaviy nazorat metodologiyasi va tashkilotning moliyaviy natijalari o'rtasidagi bog'liqlik tashkilotning moliyaviy faoliyatida samaradorlik, shaffoflik va barqarorlikni ta'minlashning asosiy jihatni hisoblanadi. Ushbu bog'liqlikning ba'zi asosiy jihatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Moliyaviy jarayonlarni optimallashtirish:
  - *Moliyaviy nazorat metodologiyasi*: rejalashtirish, byudjetlashtirish, buxgalteriya hisobi, hisoboti va audit uchun standartlar va tartiblarni ishlab chiqish va belgilashni o'z ichiga oladi.
  - *Moliyaviy samaradorlikka ta'siri*: samarali moliyaviy nazorat metodologiyasi moliyaviy jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishi va moliyaviy natijalarni yaxshilashi mumkin.
- Tavakkalchilikni boshqarish:
  - *Moliyaviy nazorat metodologiyasi*: moliyaviy tavakkalchiliklarni aniqlash, baholash va boshqarish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi.
  - *Moliyaviy samaradorlikka ta'siri*: metodologiyaning bir qismi sifatida tavakkalchiliklarni samarali boshqarish moliyaviy yo'qotishlar ehtimolini va moliyaviy natijalariga salbiy ta'sirni kamaytirishi mumkin.
- Qoidalar va qonun hujjatlari muvofiqlik:
  - *Moliyaviy nazorat metodologiyasi*: Moliyaviy qonunchilik, buxgalteriya hisobi standartlari va boshqa me'yoriy hujjatlarga rioya etilishini ta'minlaydi.
  - *Moliyaviy natijalarga ta'siri*: qonunlar va qoidalarga rioya qilish faoliyatning qonuniyligi va shaffofligini ta'minlaydi, bu esa tashkilotning obro'si va moliyaviy natijalariga ijobjiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- Byudjet nazorati:
  - *Moliyaviy nazorat metodologiyasi*: Byudjet ijrosini nazorat qilish mexanizmlarini taqdim etadi.
  - *Moliyaviy natijalarga ta'siri*: samarali byudjet nazorati ortiqcha xarajatlarning oldini olishga yordam beradi va moliyaviy resurslarning bir tekis taqsimlanishini ta'minlaydi, bu esa korxonaning rentabelligi va likvidligiga ta'sir qiladi.
- Shaffoflik va javobgarlik:
  - *Moliyaviy nazorat metodologiyasi*: moliyaviy operatsiyalar bo'yicha hisobot berish va monitoring tizimini nazarda tutadi.
  - *Moliyaviy natijalarga ta'siri*: moliyaviy hisobotning shaffofligi investorlar va manfaatdor tomonlarning ishonchini oshiradi, bu esa kompaniyaning moliyaviy natijalariga ijobjiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuni alohida qayd etish lozimki, samarali moliyaviy nazorat metodologiyasi nafaqat standartlar va qoidalarga rioya qilishni ta'minlaydi, balki tashkilotning moliyaviy boshqaruv strategiyalariga bevosita ta'sir qiladi, bu esa pirovardida uning faoliyatining moliyaviy natijalariga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Moliyaviy jarayonlarni optimallashtirish.

Moliyaviy nazorat metodologiyasi byudjetni boshqarish, xarajatlarni hisobga olish, moliyaviy rejalashtirish va prognozlash jarayonlarini yaxshilashga yordam beradi. Bu tashkilotga xarajatlarni optimallashtirish va mablag'lardan foydalanish samaradorligini maksimal darajada oshirish imkonini beradi, bu esa o'z navbatida faoliyat samaradorligida o'z aksini topadi.

Noskovaning (2014) ta'kidlashicha tashkilotni dastlabki moliyaviy rejalashtirishsiz va keyinchalik uning bajarilishini nazorat qilmasdan boshqarish mumkin emas. Byudjetlashtirish rejalashtirish va nazorat natijalarini aniq moliyaviy ma'lumotlar ko'rinishida aks ettiruvchi ishonchli ma'lumotlarni taqdim etuvchi asosiy moslashuvchan

boshqaruv vositasiga aylanadi. Shuningdek, byudjetlashtirish faoliyatning muhim davrlarini va tashqi moliyalashtirishga bo'lgan ehtiyojni oldindan aniqlash orqali moliyaviy oqimlarni optimallashtirishga yordam beradi.

Byudjet maqsadlarga erishishning muhim vositasi bo'lib, raqobat muhitida va bozor iqtisodiyotining noaniqligi sharoitida tashkilotni samarali rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqishning asosiy elementi bo'lib xizmat qiladi. Tashkilotning tuzilgan byudjetlarining moliyaviy tahlilini o'tkazish orqali, hatto rejalashtirish bosqichida ham tashkilot faoliyatining ayrim turlarining moliyaviy barqarorligini baholash, shuningdek, pul oqimlarini optimallashtirish, naqd pul tushumlari manbalari va ulardan foydalanish balansini ta'minlash muammolarini xal qilish, tashqi moliyalashtirish hajmi va shakllarini, shartlari va muddatlarini aniqlash mumkin (Abramova, 2003).

Shuni ta'kidlash kerakki, aksariyat hollarda pul mablag'lari tashkilot faoliyatini ta'minlaydigan va ushbu faoliyat samaradorligini aks ettiruvchi eng ko'p talab qilinadigan resursdir. Aynan pul mablag'larini byudjetlashtirish texnologiyasidan foydalanish ushbu resursni samarali rejalashtirish, nazorat qilish va boshqarishni ta'minlaydi (Shevchenko, 2012).

Shiborshning (2004) fikricha pul mablag'lari oqimi byudjeti - bu jamlanma byudjet bo'lib, u mablag'larning kelib tushishi va ularning sarflanishi byudjetini o'z ichiga oladi. Byudjetning ushbu shaklidan foydalanib, tashkilot mablag'lar manbalarining haqiqiyligini va xarajatlarning asosligini, ularning paydo bo'lishining sinxronligini tekshirishi va mablag'lar yetishmovchiligi yuz bergan taqdirda qarz mablag'lariga bo'lgan ehtiyoj miqdorini aniqlashi mumkin. Pul mablag'lari oqimlarini byudjetlashtirishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- byudjet taqchilligini ta'minlash;
- mavjud mablag'lardan samarali foydalanish;
- moliyaviy oqimlar, moliyaviy natijalar va tashkilotning moliyaviy holatidagi o'zgarishlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash.

Byudjetlashtirishning ushbu texnologiyasi tashkilotga ma'lum bir vaqt oralig'ida kutilayotgan pul tushumlari va chiqimlarini bataysil tavsiflash, shuningdek, tashkilotdagi pul oqimlarini samarali rejalashtirish va nazorat qilish imkonini beruvchi muhim moliyaviy boshqaruv vositasi sanaladi.

Tavakkalchilikni boshqarish.

Moliyaviy tavakkalchiliklarni aniqlash va boshqarish haqida so'z yuritadigan bo'lsak, ushbu jarayonda ham moliyaviy nazorat metodologiyasi muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida qayd etish joiz. Xavflarni to'g'ri boshqarish mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirishi va tashkilotning moliyaviy salohiyatini mustahkamlashi mumkin. Jumladan, Kulkina (2013) tashkilotning moliyaviy tavakkalchilagini boshqarish tashkilotga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hodisalarini aniqlash va ushbu hodisalar bilan bog'liq tavakkalchiliklarni boshqarishga, shuningdek, tashkilotning tavakkalchilik ishtahasi oshib ketmasligini ta'minlash va tashkilot maqsadlariga erishishiga asosli kafolat berilishiga qaratilgan deb xisoblaydi.

Tavakkalchiliklarni boshqarish sohasida uchta tushunchaning mohiyatini tushunish kerak: xavf, xavfni baholash va xavflarni boshqarish. Tavakkalchilik - bu sodir bo'lgan taqdirda kompaniyaning uzoq va qisqa muddatli maqsadlariga erishishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan har qanday hodisaning (vaziyatlarning tasodifiyligi) yuzaga kelish ehtimolidir (Konovalov va boshqalar, 2015). Xavfni baholash sifat jihatidan (yuqori, o'rta, past) va miqdoriy jihatdan ifodalanishi mumkin, masalan, 1 dan 5 gacha hamda yuzaga kelish ehtimolini va obyektga ta'sir darajasini baholashni o'z ichiga oladi. Bu yerda, ehtimollik ma'lum bir voqeanning sodir bo'lish ehtimolini anglatsa, ta'sir esa uning oqibatlarini aks ettiradi. Umumiy xavf ushbu qiymatlarning hosilasiga teng bo'ladi.

Xavflarni baholash jarayoni audit jadvaliga xavfni baholashni integratsiya qilish uchun professional mulohazalarni shakllantirish va umumlashtirish vositalarini kiritishni talab qiladi. Auditordan tavakkalchilik darajasini hisobga olgan holda faoliyatning turli sohalari yoki yo'nalishlari bo'yicha auditning ustuvor yo'nalishlarini belgilash talab qilinadi. Xavflarni boshqarishga tizimli jarayon emas, balki intuitiv yondashuvni qo'llash risklarni boshqarish madaniyatini zaiflashtiradi, chunki xodimlar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlashdan qo'rqlichlari mumkin. Natijada o'z vaqtida aniqlanmagan yoki yashirin salbiy holatlar yuzaga kelishi mumkin.

Xavflarni boshqarishning muhim maqsadlaridan biri xavflarni tartiblash va eng muhim xavflarga samaraliroq javob berish uchun resurslarni taqsimlashdir. Bunday holatda, xavfning ahamiyati tushunchasi qo'llaniladi. Xavfning ta'sir darajasi pul ko'rinishida baholanadi. Ichki auditorlar xavflarni boshqarish jarayonlarining asosiy maqsadlariga erishishni ta'minlashi kerak bo'ladi, jumladan, xavflarni aniqlash va baholash, xavfning maqbul darajasini aniqlash, xavflarni muntazam ravishda qayta baholash va xavflarni baholash natijalarini rahbariyatga yetkazish. Bunda moliyaviy xavflarni boshqarish jarayoni dinamikligini hamda vaziyat talablariga muvofiq ravishda o'zgarishi mumkinligini inobat olish zarur.

Ushbu maqsadlarga erishishni baholash faqat individual tekshiruvlar davomida emas, balki barcha tekshiruvlar davomida amalga oshirilishi kerak. Ichki auditorlar doimiy ravishda xavflarni boshqarish muammolari belgilarini izlashlari zarur. Xavflarni baholash ko'pincha ichki auditorlarning professional mulohazalari va tajribasiga tayanadi va ular tashkilot tanlagan metodologiya yetarli darajada keng qamrovli va tashkilot faoliyatiga mos kelishini aniqlashi lozim. Xavflarni muvaffaqiyatlari baholash faqat miqdoriy o'lchovlarni emas, balki subyektiv va sifat jihatlarini ham o'z ichiga olishi mumkin.

Qoidalari va qonun hujjatlariga muvofiqlik.

Qonunlar va qoidalarga rioya qilish moliyaviy nazoratning ajralmas qismidir. Uning doirasida moliya sohasida qonunlar va me'yoriy hujjatlar talablariga rioya etilishi nazorat qilinadi. Belgilangan me'yorlar va qoidalarni buzish tashkilot uchun jarimalar va moliyaviy yo'qotishlar kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Moliyaviy nazoratning samarali metodologiyasi me'yoriy-huquqiy hujjatlarni buzish xavfini minimallashtirish va tashkilot faoliyatini qonuniy olib borishni ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi.

Gordeeva va Chmil (2020) moliyaviy nazoratni yaxlit amalga oshirish nafaqat pul mablag'lari fondini shakllantirish, taqsimlash va ishlatishda, balki tegishli iqtisodiy va moliyaviy operatsiyalarini amalga oshirishning qonuniyligidan ham iborat ekanligini ta'kidlaydilar. Malein (1964) moliyaviy nazorat - moliyaviy, kredit va xo'jalik organlarining (tashkilotlarining) huquqiy normalar bilan tartibga solinadigan, rejalarini bajarish jarayonida moliyaviy, byudjet, kredit, hisob-kitob va kassa intizomini ta'minlashga qaratilgan va pul xarajatlarining qonuniyligi, asosliligi va oqilonaligini tekshirishdan iborat faoliyati deya ta'rif bergan. Maleinning pozitsiyasi shundan iboratki, moliyaviy nazorat qonun bilan tartibga solinadigan faoliyat bo'lib, ushbu faoliyatning asosiy maqsadi intizomni ta'minlashdan iborat.

O'z navbatida, Anisimov (1966) kapitalistik jamiyatda moliyaviy nazorat - bu hukmron sinfning davlat funksiyalarini amalga oshirish jarayonida boshqaruv organlari tomonidan moliyaviy siyosatning to'g'ri amalga oshirilishi ustidan nazorat ekanligini ta'kidladi. Demak, moliyaviy nazorat doirasida boshqaruv organlari moliya sohasidagi vazifalarini qanday bajarayotgani ustidan nazorat amalga oshiriladi, shu orqali iqtisodiyotda hukmron tabaqa manfaatlari ta'minlanadi. Bu qarash kapitalistik tuzum doirasida moliyaviy siyosat bilan davlat funksiyalari o'rtasidagi chambarchas bog'liqlikni aks ettiradi.

Demak, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish tizimida moliyaviy nazoratning roli ikki muammoni hal etishda ishtirok etish orqali aniqlanadi: iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirish; davlat tomonidan belgilangan moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanish qoidalariga rioya qilish. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda shuni ta'kidlash joizki, tashkilot miqyosida samarali amalga oshirilayotgan moliyaviy nazorat ham ushbu subyektning ehtiyojlari va manfaatlarini qondirishga, ham butun davlat iqtisodiy rivojlanishining oshishiga ta'sir qiladi.

Byudjet nazorati.

Byudjet nazorati, agar muhim og'ishlar aniqlansa, manfaatdor tomonlar qanday choralar ko'rishi kerakligi to'g'risida to'liq xabardor bo'lishini ta'minlash uchun tashkilot funksiyalarining keng ko'lagini tahlil qilishni o'z ichiga olishi kerak. Byudjetni haqiqiy ko'rsatkichlar bilan taqqoslash byudjet nazorati uchun boshlang'ich nuqtadir, ammo uni tashkilot o'z faoliyatini qanday amalga oshirishi haqidagi ma'lumotlarni qo'shgan holda kengaytirish kerak. Buning uchun faqat tahlil elementlari va ishtirokchilarni emas, balki tahlildan qanday foydalanishni ham aniq belgilash kerak. Byudjet nazorati jarayonini izchil, puxta va samarali amalga oshirish tuzatish choralariga yoki operatsion yaxshilanishlarga olib kelishi mumkin bo'lgan doimiy ma'lumotlarni taqdim etadi (Fedortsova va Eliseeva, 2010).

Byudjet tizimi muhim funksiyalarni bajaradigan tashkiliy boshqaruvning asosiy tarkibiy qismidir. Bu tizim nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlash usullarini belgilaydi, balki faoliyatni boshqarishning murakkab tuzilmasini ham ifodalaydi. Tashkilotni boshqarishning turli bosqichlari va darajalarida boshqaruv elementlarini o'z ichiga oladi. Samarali byudjetlashtirishni ta'minlash uchun monitoring va tahlil vositalaridan doimiy foydalanish juda muhimdir. Tashkilotda byudjet nazoratining uchta asosiy turi mavjud bo'lib, unga quyidagilar kiradi (1-rasm):

1-rasm. Byudjet ijrosi nazorati¹

Byudjet ijrosi to'g'risidagi hisobotlar joriy va yakuniy nazoratning asosiy tashkiliy shaklidir. Hisobotning mohiyati uning yuqori rahbariyatga byudjet tartib-qoidalarining borishi to'g'risida ma'lumot beradigan axborot tizimi sifatidagi rolidadir. Shu sababli, hisobotlarni tuzish jarayoni, ularning formati, shuningdek, manfaatdor tomonlar uchun taqdim etilgan ko'rsatkichlarning obyektivligi va aniqligi ayniqsa muhimdir.

¹ Muallif tomonidan shakllantirilgan

Tashkilotda byudjet ijrosini nazorat qilish daromadlar va xarajatlar boshqariladigan boshqaruva darajalarida amalga oshirilishi kerak. Ushbu nazorat usullari universal bo'lishi kerak, tashkilotning turli tuzilmalari faoliyatiga va har qanday tanlangan davrda qo'llanilishi kerak. Hisobot berishning aniq muddatlarini belgilash ham muhimdir. 2-rasmida byudjet ijrosini monitoring qilishning asosiy usullari keltirilgan.

Tashkilotda nazorat usullarini joriy etish bilan bir qatorda, har bir davriy hisobot shakli uchun ko'rsatkichlarning ruxsat etilgan og'ish diapazonini joriy qilish kerak. Og'ishlar chegaralarini aniqlash uchun ikkita asosiy usuldan foydalanish mumkin: ekspert baholash usuli hamda statistik tahlil usuli (Zlomanova, 2022).

Vertikal tahlil

- Bu jarayon tahlil qilinayotgan umumiy moliyaviy ko'rsatkichga nisbatan balans kabi hisobotning ma'lum bir bandining foizini aniqlashga qaratilgan. Shundan so'ng, olingen ma'lumotlar oldingi davrlar natijalari bilan taqqoslanadi, bu esa vaqt o'tishi bilan dinamika va o'zgarishlarni baholash imkonini beradi.

Gorizontal tahlil

- Bu usul vaqt o'tishi bilan samaradorlikdagagi o'zgarishlarni kuzatishga qaratilgan va byudjet maqsadlarini haqiqiy natijalar bilan solishtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv individual byudjetlarga ham, tashkilotning umumiy byudjetiga ham qo'llanilishi mumkin.

Qiyosiy tahlil

- Ushbu nazorat usuli shunga o'xshash faoliyat bilan shug'ullanadigan boshqa kompaniyalarining ma'lumotlari bilan ko'rsatkichlarni qiyosiy tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Omilli tahlil

- Ushbu usul tahlil qilinayotgan aniq ko'rsatkichga ta'sir qiluvchi omillar yoki sabablarni aniqlashni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy koeffitsiyentlar usuli

- Bu usul moliyaviy hisobotning turli ko'rsatkichlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga va ular o'rtasidagi munosabatlarni hisoblashga asoslangan. Koeffitsientlardan foydalanish belgilangan chegaralardan mumkin bo'lgan og'ishlarning sabablarini chuqurroq tahlil qilish va bu og'ishlarning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha zarur choralarни ishlab chiqish imkonini beradi.

2-rasm. Byudjet ijrosini nazorat qilish usullari²

Ekspert baholash usuli: murakkab hisob-kitoblarni o'z ichiga olmaydigan bu usul turli xizmat menejerlari yoki operatsion byudjet uchun mas'ul bo'lgan boshqa boshqaruva vakillarining fikrlari asosida rejalaridan chetga chiqish chegaralarini belgilaydi. Ushbu chegaralarning aniqligi xodimlarning optimistik talqin qilish va javobgarlikdan qochishga urinishi tufayli past. Ekspert baholash usuli o'tgan davrlar uchun ma'lumotlar yo'qligida va qisqaroq vaqt ichida og'ish chegaralarini aniqlash zaruratida mavjud bo'lganda samarali sanaladi.

Statistik tahlil usuli: ekspert baholash usuli bilan solishtirganda, bu usul baholash uchun ko'proq haqiqiy ma'lumotlarni taqdim etadi. Faoliyatni rejalarshirishda ko'plab ta'sir etuvchi omillar tufayli ruxsat etilgan og'ishlar chegaralarini aniq aniqlash mumkin emas. Buning o'rniiga, byudjet moddalarining qiymatlarini tasodifiy o'zgaruvchilar sifatida ko'rib, mumkin bo'lgan og'ishlarni aniqlash uchun statistik tahlil va matematik nazariyalardan foydalanish tavsiya etiladi.

² Muallif tomonidan shakllantirilgan

Ushbu usullardan foydalangan holda aniqlangan mumkin bo'lgan og'ishlar chegaralari byudjet ijrosi hisobotining umumiyligi holatini shakllantirishga imkon beradi. Ulardan foydalanish jarayonida faoliyat jarayonlariga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydigan kichik og'ishlar kompaniya faoliyatiga obyektiv ta'sir ko'rsatadigan og'ish ko'rsatkichlari foydasiga e'tiborga olinmaydi. Bu rahbariyatga kichik og'ishlarni ajratish va byudjet rejalarini yaxshiroq bajarishga e'tibor qaratish imkonini beradi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, ko'pgina mamlakatlar uchun umumiyligi muammo - bu byudjet ijrosi tartib-qoidalari va nazorat mexanizmlarining, xususan, xaridlar sohasida, shuningdek, muvofiqlik monitoringi, xisob-fakturalarni qayta ishlash va to'lovlarga ruxsat berishning samarasizligidir. Ushbu muammolar ko'pincha texnik yoki infratuzilmaviy cheklovlar emas, balki institutsional inertsiya tufayli yuzaga keladi.

Shaffoflik va javobgarlik.

Moliyaviy nazoratning shaffofligi va hisobdorligi tashkilotning samarali boshqaruvini ta'minlashda asosiy rol o'yнaydi. Ushbu tamoyillar manfaatdor tomonlar, jumladan, aksiyadorlar, investorlar, mijozlar, davlat idoralari va jamoatchilik bilan ishonchni o'rnatishga yordam beradi.

Moliyaviy nazorat nafaqat moliya bo'limidagi jarayonlarni, balki butun tashkilotdagi jarayonlarni ham qamrab oladi. Moliyaviy nazoratning asosiy elementlari moliyaviy siyosatni shakllantirish, tartib-qoidalarni belgilash, mas'uliyatni farqlash, buxgalteriya hisobini yuritish, moliyaviy natijalarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish, biznes jarayonlarida ishtirok etuvchi aktivlarni boshqarish va moliyaviy axborot tizimlarini amalga oshirishdir.

Moliyaviy siyosat - bu tashkilotning moliyaviy jihatlari bilan bog'liq ko'rsatmalar to'plamidir. Shu jumladan, moliyaviy operatsiyalar sodir bo'ladigan sohalarda bajarilishi kerak bo'lgan ko'rsatmalarni ham o'z ichiga oladi. Uning maqsadi tashkilot shaffoflik va javobgarlikni ta'minlashdir.

Buxgalteriya hisobi - bu turli xil buxgalteriya kitoblarini yuritish va yangilash orqali moliyaviy ma'lumotlarni saqlash funksiyasidir. Uning asosiy e'tibori tashkilotning moliyaviy ko'rsatkichlarni monitoring qilish hamda kirish va chiqishlarning hujjatli dalillarini saqlashga qaratilgan. Shaffoflik va moliyaviy javobgarlik talab etilad. Yaxshi buxgalteriya tizimi manfaatdor tomonlarga muntazam hisobotlarni taqdim etish imkonini beradi (Kuzmenko, 2015).

Amaliyotda moliyaviy nazorat vositalari sifatida moliyaviy hisobot va moliyaviy koeffitsientlar keng qo'llaniladi. Moliyaviy hisobotlarda - buxgalteriya balansi, daromadlar to'g'risidagi hisobot va pul oqimi to'g'risidagi hisobotlar keng qo'llaniladi. Balans tashkilotning boyligi va likvidligi holatini, shuningdek kompaniya tomonidan foydalananiladigan qarz mablag'lari uchun o'z moliyaviy resurslarining ulushini aks ettiradi va nazorat qiladi. Daromadlar va zararlar to'g'risidagi hisobot daromadlarni shakllantirishdagi xarajatlarni hamda vaqt o'tishi bilan daromadlar va xarajatlardagi tendentsiyalarni tahlil qilishni osonlashtiradi. Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot operatsion faoliyat, investitsiya faoliyati va moliyaviy faoliyatdan olingan pul oqimlarini aks ettiradi.

Likvidlik koeffitsientlari:	Leverage koeffitsientlari:	Aylanma koeffitsientlari:	Rentabellik koeffitsientlari:	Baholash koeffitsientlari:
<ul style="list-style-type: none"> Tashkilotning likvid aktivlari yordamida joriy majburiyatlarni to'lash qobiliyatini aks ettiradi. 	<ul style="list-style-type: none"> Moliyaviy qarzlar darajasini va kompaniya kapitali tarkibidagi o'z kapitalining ulushini ko'satadi. 	<ul style="list-style-type: none"> Aktivlardan foydalanish samaradorligini va inventar aylanmasini, debitorlik va kreditorlik qarzlarini o'lchaydil. 	<ul style="list-style-type: none"> Investitsiyalar rentabelligini va resurslardan foydalanish samaradorligini i baholaydi. 	<ul style="list-style-type: none"> Kompaniya aksiyalarining qiymatini va uning moliyaviy barqarorligini baholash imkonini beradi.

3-rasm. Moliyaviy koeffitsientlarning beshta asosiy turi³

Moliyaviy koeffitsientlar tashkilotning moliyaviy natijalarini baholashda va moliyaviy ma'lumotlarning turli nuqtai nazardan analitik tahlilini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, moliyaviy koeffitsientlar beshta asosiy turga bo'linadi (3-rasm):

Ushbu nisbatlar investorlar, menejerlar va boshqa manfaatdor tomonlarga tashkilotning moliyaviy holati va faoliyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradigan tahliliy vositalar sanaladi.

Tashkilotdagi turli xil faoliyat (sotish, sotib olish, inventarizatsiya, ishlab chiqarish, logistika va boshqalar) bo'yicha moliyaviy axborot tizimlariga moliyaviy hisob tizimlari, savdoni hisobga olish tizimlari, xaridlarni hisobga olish tizimlari va inventarlarni hisobga olish tizimlari kiradi (Vasilyeva, 2016).

- Moliyaviy hisob tizimlari haqiqiy daromadlar va xarajatlarni byudjet ko'rsatkichlari bilan taqqoslaydigan tafovut hisobotlarini yaratish jarayonini osonlashtirish orqali muhim funksiyalarni bajaradi. Bunga tendensiyalar tahlili va real vaqtida qo'llab-quvvatlash tezligini baholash kiradi;

- Savdoni hisobga olish tizimlari moliyaviy nazorat maqsadlariga erishishga qaratilgan, jumladan, savdo tushumlarini monitoring qilish, debitorlik qarzlarini o'z vaqtida undirish, mahsulotlar, mijozlar toifalari va tarqatish kanallari samaradorligini baholashni o'z ichiga oladi;

- Xaridlarni hisobga olish tizimlari optimal xaridlarni ta'minlashga, shu jumladan optimal narxlarga rioya qilish, mablag'larning o'z vaqtida va tannarxni diqqat bilan kuzatib borish, shuningdek, kirish xarajatlarini tahlil qilish va tegishli xarid xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan;

- Tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olish tizimlari tovar-moddiy zaxiralarning harakatini kuzatish, tovar-moddiy zaxiralarni o'z vaqtida to'ldirish, saqlash xarajatlarini optimallashtirish va tovar-moddiy boyliklar bilan bog'liq yo'qotishlarni baholashga qaratilgan. Ushbu maqsadlarga erishish uchun moliyaviy axborot tizimi turli xil hisobotlarni ishlab chiqadi. Qayd etilgan tizimlarning muvafaqqiyatlari amalga oshirilishi tashkilotning moliyaviy nazoratida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Masalan, hisob tizimlari moliyaviy operatsiyalar, daromadlar, xarajatlar va inventarlarning harakati haqida batafsil ma'lumot beradi. Bu manfaatdor tomonlar uchun ochiq bo'lgan shaffof moliyaviy hisobotni yaratishga yordam beradi; buxgalteriya hisobi tizimlari tufayli samarali byudjetlashtirish mumkin, bu rejalashtirilgan daromadlar va xarajatlar haqida aniq tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi; savdoni hisobga olish tizimlari savdo tushumlari va mijozlarning qarzlari bo'yicha shaffoflikni ta'minlaydi;

³ Muallif tomonidan shakllantirilgan

xaridlarni va tovar-moddiy zaxiralarni hisobga olish tizimlari xarid xarajatlari, inventar harakari va inventar qiymatlari haqida aniq tasavvur beradi.

Bundan tashqari, haqiqiy xarajatlarning byudjetlarga nisbatan muntazam monitoringi moliyaviy qarorlar uchun javobgarlikni oshirishga yordam beradi; debtorlik va inkassatsiya jarayonlarini muntazam tahlil qilish mijozlar bilan munosabatlar va moliyani yanada mas'uliyatli boshqarishni ta'minlaydi; xarid qilish jarayonlari va inventarlarni boshqarishning real vaqtida monitoringi xarajatlarni yanada samarali boshqarish imkonini beradi, bu esa mas'uliyatli moliyaviy boshqaruvni ta'minlaydi.

Umuman olganda, ushbu hisob tizimlari shaffof va to'g'ri moliyaviy hisobotni shakllantirish, shuningdek, tashkilotning moliyaviy nazoratida hisobdorlikni saqlash uchun asosiy vosita bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishni ta'minlaydi.

Moliyaviy nazorat metodologiyasi tashkilotda moliyaviy resurslarni tizimli boshqarish va monitoring qilish uchun fundamental asosni ta'minlaydi. Ushbu metodologiyaning asosiy maqsadi moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash, moliyaviy intizomni saqlash va kompaniyaning strategik maqsadlariga erishishdir. Yuqorida qayd etilganlardan kelib chiqdan holda, ushbu metodologiyaning asosiy tamoyillariga tizimli yondashuv va metodik yondashuvni hamda tarkibiy qismlariga moliyaviy resurslarni boshqarish, moliyaviy intizomni saqlash va strategik maqsadlarga erishishni kirstish joiz deb xisoblaymiz:

- **Tizimli yondashuv:**

- Moliyaviy nazorat tashkilot boshqaruvining barcha jabhalariga kiritilishi kerak. Bu shuni anglatadiki, faoliyatning har bir bosqichi moliyaviy resurslarni nazorat qilish bilan o'tishi kerak.

- Tizimli yondashuv moliyaviy operatsiyalar uchun aniq tartib va standartlarni o'rnatishni va ularni muntazam ravishda yangilashni o'z ichiga oladi.

- **Metodik yondashuv:**

- Moliyaviy nazorat moliyaviy jarayonlarni tahlil qilish va monitoring qilish uchun maxsus metodika va vositalardan foydalanishni talab qiladi.

- Uslubiy yondashuv asosiy samaradorlik ko'rsatkichlarini (KPI) ishlab chiqishni, rejalashtirilgan ko'rsatkichlardan chetlanishlarni tahlil qilishni va kerak bo'lganda strategiyani tuzatishni o'z ichiga oladi.

- **Moliyaviy resurslarni boshqarish:**

- Moliyaviy nazorat metodologiyasi tashkilotning moliyaviy resurslarini faol boshqarishni nazarda tutadi.

- Bu byudjetni rejalashtirish, xarajatlarni optimallashtirish, investitsiyalardan samarali foydalanish va aylanma mablag'larni boshqarishni o'z ichiga oladi.

- **Moliyaviy intizomni saqlash:**

- Moliyaviy nazorat tashkilotda yuqori darajadagi moliyaviy intizomni o'rnatish va saqlashga qaratilgan.

- Bunga qonunlar, buxgalteriya hisobi qoidalari, ichki tartib va siyosatlarga rioxalish kiradi.

- **Strategik maqsadlarga erishish:**

- Moliyaviy nazorat metodologiyasining asosiy maqsadi kompaniyaning strategik maqsadlariga erishishni ta'minlashdir.

- Moliyaviy ma'lumotlarni tahlil qilish muammoli holatlarni aniqlashga yordam beradi va strategiyani o'zgaruvchan muhitga moslashtirish uchun kerakli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Ushbu metodologiyaning kengaytirilishi moliyaviy jarayonlarni avtomatlashtirish maqsadida zamонавиy texnologiyalardan foydalanish, moliyaviy axborot xavfsizligi

choralarini amalga oshirish, moliyaviy rejalashtirish va nazorat qilish jarayonlarida rahbariyatning faol ishtiroki kabi qo'shimcha jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

5. Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy nazorat metodologiyasi tashkilotning moliyaviy samaradorligi va muvaffaqiyatini ta'minlashning ajralmas elementiga aylanadi. Tizimli yondashuv, zamonaviy vositalarni joriy etish va moliyaviy resurslarni puxta boshqarish barqaror rivojlanish uchun sharoit yaratadi. Moliyaviy ko'rsatkichlar, buxgalteriya hisobi va tahlil tizimlaridan foydalanish nafaqat kompaniyaning hozirgi holatini baholash, balki kelajakdagi moliyaviy natijalarni bashorat qilish imkonini beradi.

Moliyaviy nazorat metodologiyasi ishonchli qo'llanma bo'lib, tashkilot ichidagi shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlaydi. Bu ongli strategik qarorlar qabul qilish va risklarni samarali boshqarishning asosiy omiliga aylanadi. Likvidilikni nazorat qilish, resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy siyosatning muvofiqligi belgilangan maqsadlarga erishish uchun barqaror asos yaratishga yordam beradi.

O'zgarishlar ajralmas qismi bo'lgan bugungi dinamik biznes muhitida moliyaviy nazorat metodologiyasi nafaqat buxgalteriya hisobi va tahlil qilish vositasi, balki o'zgarishlarga moslashish va innovatsion o'sishni rag'batlantirishga qodir strategik resursga ham aylanadi. Samarali nazorat metodologiyasi bilan qo'llab-quvvatlangan takomillashtirilgan moliyaviy jarayonlar uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun asos yaratadi va bugungi raqobat muhitida tashkilotning mavqeini mustahkamlaydi deb xisoblaymiz.

Adabiyotlar:

Абрамова И. (2003) Постановка бюджетирования в компаниях // Бухгалтер и компьютер. № 7. С. 14–18.

Анисимов А. (1966) Финансовый контроль в капиталистических странах. -С.99.

Ахмедова Л.А., Кугушев Т.Р., Умайлар У.М. Исагаджиев М.А. (2022) Организация финансового контроля и регулирование денежных потоков в организации. Индустриальная экономика, 1 (2), С. 13-17.

Бурцев В.В. Организация системы государственного финансового контроля в Российской Федерации: теория и практика. М., 2002.

Васильева М.В. (2016) Оценка эффективности и результативности использования бюджетных средств при проведении финансового контроля // Финансовая аналитика, пробл. и решения. М. № 13. С. 24-34.

Гордеева Н.В., Чмиль Т.А. (2020) Особенности Организации Финансового Контроля В Обеспечении Эффективного Функционирования Субъектов Хозяйствования. Наука и практика регионов. № 3(20). С.5-14.

Гришин В.В. (2009) Антикризисная программа отрасли: организационно-экономические аспекты / В.В.Гришин // Вестник Росздравнадзора. -№ 3. С. 45-49.

Ефимова Н.П. Государственный финансовый контроль в реализации федеральных целевых программ. М., 2000. С. 154.

Зломанова Е.А. (2022) Методы контроля исполнения бюджета в коммерческих организациях. Бизнес-образование в экономике знаний, (2 (22)), С. 27-31.

Калмыкова С.В. (2013) Организация финансового контроля в бюджетных учреждениях. Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития, (9), 170-174.

Карепина О.И. (2012) Теоретико-методологические проблемы государственного финансового контроля на современном этапе развития. Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки, (5), 64-67.

- Козлюк Н.В. (2017) Внутрифирменный финансовый контроль организации и пути его совершенствования // Наука и образование: хозяйство и экономика. - №7.
- Коновалов И.Н., Коновалова Н.И., Апарин К.М. (2015) Контроль финансово-хозяйственной деятельности организации. Экономика и социум, (2-2 (15)), -С.1148-1150.
- Кузьменко В.В. (2015) Финансовый контроль в системе управления бюджетными ресурсами / Кузьменко В.В., Никитенко Т.В. Сев-Кавк. гос. техн. ун-т. Ставрополь. 193с.
- Кулькина Т.В. (2013). Мониторинг и контроль финансовых рисков организаций. Вестник Российской университета кооперации, (1 (11)), -С. 45-47.
- Курдюмов А.В., Косарев А.П. (2021) Совершенствование государственного финансового контроля в организациях высшего образования. Вестник Академии знаний, (6 (47)), 240-245. doi: 10.24412/2304-6139-2021-6-240-245
- Малеин Н.С. (1964) Кредитно-расчетные правоотношения и финансовый контроль. – М.: Наука, -152 с.
- Носкова Н.Ю. (2014) Алгоритм оптимизации финансовых потоков в процессе бюджетирования на авиастроительном предприятии. Вестник Томского государственного университета, (380), 154-160.
- Поддубная М.Н., Петросян А.М. (2022) Особенности финансового контроля медицинских учреждений. Международный журнал гуманитарных и естественных наук, (4-4), 107-110. doi: 10.24412/2500-1000-2022-4-4-107-110
- Шевченко О.А. (2012) Место бюджета движения денежных средств в системе управления организацией // Финансовый менеджмент. -№ 4. -С. 36.
- Щиборщ К.В. (2004) Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. М: Дело и Сервис, -С. 592
- Федорцова Р.П., & Елисеева И.В. (2010) Контроль за исполнением бюджета в системе финансового планирования организации. Экономический анализ: теория и практика, (32), С. 49-54.